

Az angol középosztály hétköznapijai a XVIII–XIX. században

Leonore Davidoff –

Catherine Hall

Family Fortunes

Men and women of the English
middle class 1780–1850

Hutchinson 1987

A szerzők az újkori Anglia felemelkedésének legjelentősebb társadalmi tényezőjét, az angol középosztályt teszik vizsgálatuk tárgyává ebben a kötetben. Ha csupán a megszokott gazdasági, társadalmi nézőpontú elemzésről lenne szó, talán egy újabb, az eddigieknél részletesebb, még fel nem használt forrásokra épülő szakmunkára számíthatnánk. Esetünkben azonban többről van szó, ugyanis a szerzőpáros a kutatás korábban alkalmazott szempontjait egy — általuk döntőnek vélt — elem, a család köré csoportosítja. A könyv alapvető feltételezése, hogy a családnak elsődleges szerepe volt az angol középosztály életmódjának, ideológiájának kialakulásában, gazdasági tevékenységének megszervezésében, sőt, magának az angol gazdasági termelés felfutásában is. A másik fontos megállapítás az, hogy ezzel egyidőben indult meg az a folyamat, amelynek során a társadalomban, a gazdaságban, a valóságban és a magánélet szférájában megkezdődött a férfi és női szerepek szétválása, majd stabilizálódása, ami majd a 20. századtól kezdve teljedett ki.

Az újszemponatok mellett feltétlenül említést érdemel a felhasznált források sokszínűsége. A korabeli népszámlálási adatok, adókimutatások olyan anyagokkal egészülnek ki, amelyek jellegüknek megfelelően az angol középosztály ideológiáját, mindennapi életét mutatják be: korabeli naplók, önéletrajzok, versek, prédikációk, levelek, végrendeletek. Hogy minél teljesebb legyen a kép, a nagyvárosi (Birmingham) és a vidéki (Essex, Suffolk) középosztály néhány képviselőjének életét véve alapul bontakozik ki előttünk egy társadalmi réteg születésének a története. Az olvasó így először e történet helyszíneivel és szereplőivel ismerkedik meg. A kötet következő három fő egysége az angol középosztály vallását, ideológiáját, gazdasági helyzetét, lehetőségeit ill. mindennapi életét mutatja be. Ezek a nagyobb

részek többnyire hasonlóképpen épülnek fel: először a középosztály és a vizsgált szféra kapcsolatát elemzik a szerzők, majd a család illetve a férfi és női szerepek szempontjából járják körül a témát.

Az angol középosztály szinte minden területen az arisztokráciával szembenállva kezdett hozzá a maga intézményeinek, hagyományainak megteremtéséhez. Életformája alapvetően abban különbözött az arisztokráciától, hogy az utóbbira jellemző különöségekről való lemondással együtt vállalta a földbirtokból származó jövedelmektől független egzisztencia megteremtésének kockázatát. A gazdasági függetlenség, amely ugyanakkor a tőkés üzleti élethez kapcsolódott, azonban csak a középosztálybeli családfőt jellemzte: a közös háztartásban élők mindannyian az ő eltartottjai voltak.

Az angol középosztály életvitelét alapvetően meghatározó ideológia kialakulása a 18. század végének evangélikus megújulási mozgalomával köthető össze, amelynek egyik fontos gondolata az volt, hogy a keresztényi szeretet sugallta cselekedetekkel az egyén képes megújítani a társadalmat. A francia forradalom is szerepet játszott a mozgalom megszületésében, ugyanis az ekkor kibontakozó különböző vallási irányzatok egyetértettek abban, hogy a francia tragédiát csak az erkölcsi újjászületéssel tudják elkerülni, ami viszont csak az egyéni hiten keresztül lehetséges. Ezzel megtörtént az első lépés a család központi tényezővé válása felé, hiszen a piac amorális világával szemben az otthon lett az erkölcsi rend újjászületésének színtere. A közös családi ájtatoskodás a jó hírnév egyik feltétele kezdett lenni. A vallás egyszersmind biztonságot nyújtott a gyorsan változó világban: segített az identitás megőrzésében, meghatározta a társas érintkezés szabályait. A két legnagyobb csapás, a halál vagy a gazdasági csőd esetén is a vallásos hit nyújtott vigaszt és megnyáraztat, a vallási intézmények pedig gondoskodtak a szerencsétlenül járt hívőkről. A vallásos közösségek feladatai közé tartozott még a hívők közötti kapcsolatok szervezése is. Az egyén lelkiének ápolásában fontos elem volt az imádkozás, a naplóírás, az újévi fogadalmétel, a számlák éves áttekintése. Mindez azt szolgálta, hogy a hívő életének minden mozzanatát figyelemmel kísérje és így biztosítsa a feltételeket az üdvözüléshez. A Biblia,

a zsoldároskönyv és a Zarándok útja kedvelt útítársai voltak az üzleti útra induló kereskedőnek. A nők, mivel életük döntő részét az otthonnak a külvilágtól — bizonyos értelemben — elszigetelt világában töltötték el, kevésbé voltak kitéve a világi kísértéseknek. Ebből fakadt az a nézet, miszerint a nők vallásosabbak, fogékonyabbak a vallás tanításaira életre mint a férfiak. Azzal, hogy a vallási kötelezettségek teljesítése már nem társadalmi elvárás, hanem egyéni döntés kérdése volt a középosztály vallási etikája szerint, a nők is egyre aktívabb szerepet kezdtek játszani az egyházi életben. A vallás fogalmazta meg a férfi és női ideáltípust is. E szerint a férfi legfőbb feladata a család tagjai feletti ellenőrzés gyakorlása. Ez a tétel abban, a már azelőtt is létező gondolatban gyökerezett, hogy a nők és a gyermekek a természeti világhoz közelebb álló, elsősorban emocionális lények, akik nem létezhetnek egy felsőbb hatalom felügyelete nélkül. Ezt a paternalisztikus gondolatot fejezte ki az, a puritánok által kedvelt metafora, amely a férfit a naphoz, a nőt pedig a holdhoz hasonlította. A családon belüli hierarchia egyik megnyilvánulása volt a családi imádkozás, melynek során az apa előtt térdelt a többi családtag, kifejezve az iránta érzett tiszteletet, megbecsülést. Ugyanakkor a középosztály férfieszményében olyan vonások is felfedezhetők, amelyek korábban még kifejezetten csak a nőkre voltak jellemzőek. Már nem az számított igazi férfinak, aki szabadidejét vadászattal, lovaglással, italozással töltötte (vö. arisztokrácia), hanem az, aki istenfélő és dolgozó életvitelét a családjá iránti szeretettel, gyengédséggel összhangban folytatta. A családfőnek vigyáznia kellett azonban, hogy a bensőséges kapcsolat ne tűnjön a gyengeség, függőség jelének.

A női szerepet is pontosan meghatározta a vallás: a nő a Bűnbeesés aktusa folytán lett alárendelve a férfinak. A nő a szellem tekintetében egyenlőnek számított a férfival, társadalmilag viszont függött tőle. Ezt a függést a nők leginkább úgy mérsékelhették, hogy vallási, emberbaráti munkát vállaltak a közösségen belül vagy írásra adták a fejüket, így téve szert némi önálló keresetre. Mindazonáltal a nők a gazdasági életben nem szorultak teljesen háttérbe, hiszen a családi életet központi helyre állító életmód fogta keretbe és irányította az angol középosztály gazdasági tevékenységét a 19. század elején. A szerzők véleménye szerint az üzleti élet zajos világa mindenekelőtt azt szolgálta, hogy megfelelő életkörülményeket biztosítson a család számára. Ennek szellemében az

ipari forradalom folyamataiban a hangsúly a fogyasztásra került, mert ez az az elem, amely az újratermelésben — marxi terminussal élve — az új szükségleteket jelenti. A 18. század végén bontakozott ki a fogyasztás forradalma, ami magában foglalta a középosztály igényeit kielégítő, új szolgáltató szektor megjelenését, a művelődés, az irodalom felvirágzását. Az pedig logikusnak tűnik, hogy a család, amely a magán- és közszféra, a piac és az otthon között közvetített, döntő szereppel bírt a fogyasztásban. A termelésben a család képezte az alapegységet, hiszen a későbbi nagy üzemek szinte egytől-egyig a családi vállalkozásokból nőttek ki. Ez utóbbiakban a közvetlen családtagokon kívül gyakran ott dolgozott a távolabbi rokonság néhány fiatalabb képviselője is, akik később kamatoztathatták az ott megszerzett tapasztalatokat. A családi vállalkozás történetében gyakori jelenség volt az, hogy a családfő az üzlet felvirágztatása után azt nagyobb gyermekeire bízta, és a család többi tagjával a külvárosban vagy vidéken alapított új otthont. Főleg akkor történt ez így, ha a régi üzlet kedvezőtlen, pizkos, zajos nagyvárosi környezetben feküdt. Ez a jelenség már a kezdetét jelentette annak a folyamatnak, amelynek során a lakóhely és a munkahely elkülönültek egymástól. A nők az üzleti életben leginkább a kapcsolattéptés terén tűntek ki. Ezenkívül gyerekneveléssel, tanítással, írással járultak hozzá a család megélhetéséhez. A férj távollétében az üzlet vezetésének felelőssége is rájuk hárult. A családi vállalkozásban nyújtott segítségük nélkül a családfő nem tudta volna ellátni a feladatait az egyházi és a politikai életben sem.

A köz- és magánélet elválasztálva fokozódott a nemek társadalmi szerepének az elkülönülése. Mindazonáltal — amint ez a korabeli irodalomban gyakran megjelenik — az otthon — a béke szigete az üzleti világ forgatagában — a férj számára azt a biztos kikötőt jelentette, ahonnan üzleti útra, háborúba indult és ahova felesége mindig visszavárta. A házasságnak elsősorban az új család létrehozása végett volt kiemelt szerepe. A férfi számára főleg új rokoni — és ezáltal — üzleti kapcsolatokat ígért. Az apa mindaddig felügyeletet gyakorolt gyermekei felett, amíg azokkal egy háztartásban élt. A családtagok mindegyike érzelmi, lelki támaszra számíthatott viszont az anya személyében, akinek a nagyobb leánytestvérek segítettek a tennivalók elvégzésében, ezzel készülve fel a jövőbeli feleség szerepére. A gyermekeket már nem kiskorú felnőtként, hanem valóban gyermekként kezdték kezelni. Gyárak készí-

tették játékaikat, saját irodalmuk is volt már.

A középosztály otthona, amely a nagyvárosból a zöldbe, a vidékre tevődött át, szintén jellegzetes módon képviselte e társadalmi réteg ízlését, életmódját. Szerkezetileg fontos része lett a háznak a kert, amelyre mint az otthon szerves részére tekintettek. A társalgóból vagy a nappaliból közvetlenül üvegajtó nyílt a kertbe, ahol a rendszeresen nyírt, „szép zöld gyept” az otthon urának büszkesége volt, csakúgy mint az üvegház ahol a szőlő helyettesítette az arisztokrácia egzotikusabb ananászát. A gyerekek gyakorta kaptak egy kis darabot a kertből, amit ők maguk műveltek. A gyermek mint kert, kedvelt metaforája volt a kor otthonról verselő költőinek. A család vagyonsodásával kerülhetett sor a családi ház helyiségeinek megfelelő el- és berendezésére. Külön szoba szolgált az étkezésre és a kultúra is saját helyiséget kapott. A konyhát igyekeztek elkülönítve a lakóépülettől, megépíteni ahol a falakat képek, tapéta, a szekrényeket porcelánkészlet szépítette. Mivel a gyertyafényt csak a fényes, gondosan tisztán tartott felületek verték vissza, a takarítás a háziasszony állandó napi foglalatossága volt. A vastag függönyökön, szőnyegekén, kárpitokon — bár hatékonyabbá tették a fűtést — a por és a korom könnyen megtelepedett, nem is beszélve a nyitott kandallóról, amely a folyamatos utánpótlást biztosította.

Az étkezési szokások átalakulását többek között az is nagyban befolyásolta, hogy a sikeres üzleti megállapodások nem ritkán egy-egy gazdagon terített asztal fölött kötöttek. A változások a középosztály beszédében, nyelvében is tükröződtek. A házastársak kezdték a teljes nevükön szólítani — mintegy magázni — egymást, a születendő gyermekek egyre szokatlanabb neveket kaptak. A női és férfi szerepek az életmód tekintetében is távolodni kezdtek egymástól. A közlekedésben és az öltözködésben is megfigyelhetők voltak ennek a jelei. Ez utóbbival kapcsolatban a legjellegzetesebb változás az volt, hogy míg a nők ruhái egyre több díszítéssel készültek, a férfiak öltözete a praktikumot szolgálva egyre egyszerűbb lett.

A szerzők végezetül azokra az ellentmondásokra hívják fel a figyelmet, amelyek az angol középosztály tagjai előtt is minden bizonnyal ismertek voltak. Ide sorolhatók többek között a vallásos élet és az üzleti élet kettősége — bár ezek a valóságban több ponton kiegészítették, segítették egymást — valamint a nők függősége, tulajdonjogának korlátozottsága, annak ellenére, hogy a családi vállalkozásban végzett munkájukkal jócskán hozzájárultak az üzlet sikeréhez.

A könyvet gazdag bibliográfia, név- és tárgymutató zárja, valamint függelék népszámlálási adatokkal, korabeli versekkel és egyéb forrásokkal.

Vajda Zoltán

Számunk szerzői

Bourdela s, Laurent	történész, Franciaország
Dávid Tamás	egyetemi hallgató, JATE
Kos zta László	történész, JATE
Kovács Tamás	egyetemi hallgató, JATE
Kubinyi András	egyetemi tanár, ELTE
Pozsár Annamária	egyetemi hallgató, JATE
Pribelszki János	középiskolai tanár, Veszprém
Szende Katalin	régész, Sopron
Tóth Ferenc	egyetemi hallgató, JATE
Vajay Szabolcs	történész, Svájc
Vajda Zoltán	egyetemi hallgató, JATE
Zsoldos Attila	történész, MTA Történettudományi Intézet

Inhalt

Studien

Attila Zsoldos:	Der Wandel in der Beurteilung des Besitzes der Jobagiones Castri	5
Laurent Bourdelas	Königsmacht in der Friedenszeit	35

Sachkultur im Mittelalter

András Kubinyi	Forschung der materiellen Kultu des Mittelalters	51
Katalin Szende:	Alltagskultur und Gesellschaft in einer mittelalterlichen Stadt	69
Ferenc Tóth:	Ernährung und Geschichte	124

Ausser unseren Grenzen

"Ich blieb auch in Patagonien ein Ungar. Gespräch mit Szabolcs Vajay	130
Verzeichnis der Schriften von Szabolcs Vajay	139
Szabolcs Vajay: Der Kamelauktion Charakter der Heiligen Krone Ungarns	144
Ein Lebenswerk in Daten. Josef Deérs Tätigkeit (Bibliographie)	153

Ausblick

Über ein neues Handbuch der mittelalterlichen Geschichte Ungarns	157
--	-----

Beobachter / Buchbesprechungen

Tamás Dávid: Die Welt der Wallfahrer (P. A. Sigal: Isten vándorai)	162
Tamás Dávid: Die Mode der Jahrhunderte (Mojzsis Dóra: Régi magyar öltözködés)	164

Annamária Pozsár: Die materielle Kultur der Alltage (Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás)	166
Tamás Kovács: Die Achse des mitteleuropäischen Handels (Othmar Pickl: Österreichisch-ungarische Handelsbeziehungen entlang der Donau)	169
Vajda Zoltán: Die Alltage der englischen Mittelklasse im 18 - 19. Jahrhunderte (L. Davidoff - C. Hall: Family Fortunes)	174)
Unsere Verfasser	177

Az AETAS évente négyszer megjelenő történettudományi folyóirat. A szerkesztőség a szegedi József Attila Tudományegyetem Közművelődési Bizottságának támogatásával jelenik meg. A szerkesztőség szervezeteileg önálló. A lap közöl: történeti tárgyú tanulmányokat, forrásokat, kritikákat, ismertetéseket, interjúkat. A szerkesztőség a társadalomtudományok más ágai elől sem zárkózik el. A lapban megjelent írások közlésénél kizárólag szakmai szempontok érvényesülnek. Kéziratokat a szerkesztőség nem őrizz meg és nem küld vissza.

Az AETAS nem rendelkezik állandó anyagi forrással. Megjelenését alapítványi támogatás teszi lehetővé. A lapra ezért hosszú távú előfizetést nem tudunk elfogadni. Az AETAS több vagy akár egy száma is előjegyezhető – írásban vagy telefonon – a szerkesztőség címén. Az előjegyzett számokat postai utánvétellel juttatjuk el a megrendelő címére.

Az AETAS-t a szerkesztőség terjeszti. A lap megvásárolható:

Budapest: Magiszter könyvesbolt, V. ker. Városház u. 1.; Egyetemi könyvesbolt, Kossuth L. u. 18.; Studium könyvesbolt, Váci út 22.; Eötvös könyvesbolt, Kecskeméti u. 2.; Országos Széchenyi Könyvtár könyvtárosa, Budavári Palota F ép. Aula; MTA Történettudományi Intézet Könyvtára, Üri u. 53.

Szeged: Radnóti könyvesbolt, Tisza Lajos krt. 34.; JATE-Gondolat könyvesbolt, Dugonics tér 11-12.; Móra könyvesbolt, Kárász u. 5.; Idegen nyelvű könyvesbolt, Kárász u. 16.

Debrecen: Egyetemi könyvtár KLTE főépület fszt., Egyetem tér 1.

Pécs: Kolofon antikvárium Sallai u. 12.

A szerkesztőség címe:

6720 Szeged, Dugonics tér 12.

T.: 62/12-140

